

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа с.Торгалыгский
муниципального района «Улуг-Хемский кожуун Республики Тыва»

«РАССМОТРЕНО»
на педагогическом совете
протокол № 01
от 30.08.2023г.

«СОГЛАСОВАНО»
зам.дир. по УВР
 /Домбаа О.С.-Д./
«31» августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности по предмету «Родной (тувинский язык)» «Төрээн дылым – эртине байлаам»
для учащихся 7 класса

Уровень общего образования: основное общее образование, 5-9 классы

Срок реализации: 1 год

Количество часов -34 часа, 1 час в неделю

Разработчики: Монгуш В.В., Хомушку Ч.О.

2023- 2024 учебный год

**«Төрээн (тыва) дыл» эртеминге кичээлден дашкаар өөредилге программазыныңчижек тематиктиг
планнаашкынныг кезээ
7 класс (34 шак)**

Программаны ңкезээ	Тема	Шагы	Өөреникчиниң ажил- чорудулгазы	Кичээлдиң хевири	Өөредилгениң курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)	План езугаар эрттир гени	Херек кырын да эрттирг ени
Кирилде кичээл	Тыва дыл – тываүндезин культураның колөзээ	1	Тываның сураглыг эртемденнериниң, чогаалчыларының төрээн дыл дугайында бодалдарын солун- сеткүүлдерден сонуургап номчуур, радио- телевидение база социал четкилерден дыңнаар. Номчаан чүүлдеринге даянып, амгы үеде тыва дылдың байдалының дугайында сайгарылгалыг чугаага киржир	Кичээл-беседа, дискуссия	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Солун-сеткүүлдер Радио-телевидение, социалчеткилерден материалдар		

Морфология	Кылыг сөзүңге катаптаашкын	3	<p>Кылыг сөзүнүн ужур-утказы болгашкол грамматиктиг демдектерин катаптаар.</p> <p>Кылыг сөзүнүн дугайында билиглеринханыладыр, ооң уткалыг бөлүктерин аңгылап билир. Чугаа кезектериниң иштинден чүве ады биле кылыг сөзү домактың кол өзээн (чугула кежигүннерин) тургузуп турар эн чугула кезектер деп билир, домакка синтаксистиг хүлээлгезин</p>	<p>Кичээл-катаптаашкын</p> <p>Кичээл-быжыглаашкын</p> <p>Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс</p> <p>Мергежилгелер чыындызы</p>		
------------	----------------------------	---	--	--	---	--	--

	Кылыг сөзүнүн вид, залог хевирлеринин нарын айтырыглары		тайылбырлаар. Кылыг сөстөрүнүн тургузуунун аайы-биле (бөдүүн, нарын, составтыг) тодарадып билир. Кылыг сөзүнүн немелде утка илередирхевирлеринин (вид, залог), ылаңгыя залогтарның (болдуруушкун болгаш каттышкан) кожумактарын шын бижиир, домактардан тывар. Оларныңшын бижилгезинин нарын айтырыгларын башкының дузазы-билесайгарар. Чугаалаар сорулгазының аайы-билекылыг сөстөрүн шын ажыглаар			
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чурук Шой – онзагай чурукчу</i> <i>Чурук-биле ажыл: Чурук Шой «Чаа амыдырал»</i>	2	Россияның чурукчулар эвилелинин кежигүну, Тываның чогаалчылар эвилелинин даргазы Чурук Шойнуң чогаадыкчы ажыл-ижи-биле таныжар. Дыңнадыглар белеткээр. Башкының белеткээн айтырыгларынгадаянып, чурукту топтап көөр, ооң дугайында чугааның планын тургузар, чурукка чогаадыг бижиир	Кичээл-таныжылга Чугаа сайзырадылгазының кичээли	«Шой Чурук – воин цвета» (school1-library20.blogspot.com) «Знакомьтесь: Шой Чурук» (news/tuva/5177-shoy.html)	
Морфология	Причастиелер болгаш	3	Кылыг сөзүнүн тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс	

	<p>деепричастиелер – кылыг сөзүнүң тускай хевирлери</p> <p>Причастиелиг, деепричастиелиг бөлүглелдерге бижик демдектери</p>		<p>дугайында билиглерин ханыладыр. Причастиеениң хөй ажыглаттынар (эрткен үениң, келир үениң) болгаш эвээш ажыглаттынар (болгалак, болгу дег) хевирлерин ылгаар. Домакка синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр.</p> <p>Деепричастиеениң хевирлерин (каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар) аңгылаар, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр.</p> <p>Причастие, деепричастиеден составтыгкылыг сөзү тургузар.</p> <p>Причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерге бижик демдектерин шынсалыр, сөзүглелден тывар, сайгарар, чугаазынга ажыглаар</p>		<p>Мергежилгелер чыындызы</p>		
Морфология	<p>Кылыг сөзүнүң наклонениелериниң чугааның стильдериниң айы-биле ажыглалы</p>	4	<p>Кылыг сөзүнүң наклонениелерин катаптаар, ооң хевирлерин (болуушкун, дужаал, даар, чөпшээрел, кызыгаарлаар) аңгылаар, уткаларынтодарадыр.</p> <p>Тыва дылда үени илередир аргаларның бирээзи – кылыг сөзүнүң болуушкун наклонениезиниң үелериниң</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын</p> <p>Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс</p> <p>Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери</p> <p>www.tuvancorpus.ru</p> <p><i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i></p>		

			уткаларын годарадыр, танып ылгаар: эрткен үелер				
--	--	--	---	--	--	--	--

	Сөзүглел-биле ажыл		(шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыткалдыг); амгы үелер (тодаргай болгаш тодаргай эвес); келир үе (болгалак келир үе). Наклонениелерниң стильдер аайы-биле ажыглалын тодарадыр. Кылыг сөзүнүң морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Кылыг сөзүнүң хевирлерин аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар	Бот ажыл	Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. – М.: Языки славянской культуры, 2014. – 184 с.		
Чугаа чоруд улгаз ы болгаш чугаа культу разы	<i>Кылыг сөзү болгаш ооң тускай хевирлери темага билиглер хыналдазы: сагынгырлар-тывынгырлар мөөрейи</i>	1	Кылыг сөзү болгаш ооң тускай хевирлери – причастие, деепричастие деп темаларга уругларның шингээдипалган билиглерин хынаар. Өөрөнгөн темаларыңа хамаарышкан башкының тургусканы янзы-бүрү онаалгаларын күүседир, айтырыгларга харыылаар, бөлүктөргө демнежип ажылдаар	Кичээл-мөөрей			
Морфология	Наречие болгаш ооң тургустунар аргалары	2	Наречиениң ниити утказы болгаш грамматиктиг демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин катаптаар. Наречиениң тургустунар аргаларын билер, оларны аас болгаш бижимел	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс Тоолдар, үлегер домактар,		

	<p>Наречиениң чүве ады болгаш демдек адындан ылгалы</p> <p>Сөзүглел-биле ажыл</p>		<p>чугаага шын ажыглаар Наречиелерниң бөлүктерин аңгылапбилир.</p> <p>Наречиени чүве ады болгаш демдекадындан ылгаар, наречиелер киргенүлегер домактар, тывызыктардан, тоолдар сөзүглелдеринден тывар, оларның ужур-дузанын тодарадыр</p>	Практиктиг кичээл	<p>Тывызыктар сөзүглелдеринге даяныр</p>		
Морфология	<p>Улустуң аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда өттүнүг сөстөрниң ажыглалы</p>	2	<p>Өттүнүг сөстөрниң чугаага ужур-дузаны, уткалыг бөлүктерин катаптаар(быт-дааш, үн өттүнер сөстөр, хевир- дүрзү өттүнер сөстөр, миннишкин илередир сөстөр).</p> <p>Тыва чоннун үндезин культуразы-биле өттүнүг сөстөр сырый холбаалыг деп билип таныжар.</p> <p>Улустуң аас чогаалында (кожамыктар, тоолдар, тывызыктар), уруглар аас чогаалында (көгүдүглер: бөп-бөп дээн ышкаш уругларны кылаштадып өөредир) өттүнүг сөстөрниң ажыглалын хайгаараар, ужур-дузанын тодарадыр. Олар кижиниң сагыш-сеткил илерээшкинин күштелдирер деп бодалга кээри.</p> <p>Хөөмей терминнери-биле өөренип таныжар (борбаңнадыр, эзеңгилээр: ритм тургузар аргалар /аъттың</p>	<p>Кичээл-таныжылга</p> <p>Кичээл-демнежилге (сыгыт-хөөмей башкызы азы ыры башкызының киржилгези-биле эрттирип болур)</p>	<p>Уруглар аас чогаалының чыындызы</p> <p>Мария Күжүгет «Өттүнчек шүлүк»</p> <p>Черлиг-оол Кууларның «Шораан» деп тоожузундан эгелер («Эдер-Куй», «Агар-Элезин», ...)</p> <p>Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAgIIVqQ Хөөмей: https://youtu.be/9IUUZ1LpwBk Сыгыт: https://youtu.be/8of4iE9RaL</p>		

			чорунга				
--	--	--	---------	--	--	--	--

			<p>дөмейлеп каан). Борбацнадыр (бир чүвейиштинде сугну тырыкыланып турар даажы /саарыгланган суг бир дашка деггеш дагжап турарынга дөмейлээни) Сураглыг сыгытчылар, хөөмейжилер дугайында номчуп таныжар. Сыгыт /сыгыртыр (бедик), хөөмей (ортаа делегейниң чаяалгазы), каргыраа (Каргыраа сыннары, каргырткайнып турар адыг-мажаалайның үнүнге дөмейлээн/ алды оранга хамааржыр) дээн ышкаш чоннуң тоолчургу чугааларын, өттүнүг сөстөр кирген сөзүглелдерни тывар, номчуур, сайгарар, оларның утказын тайылбырлаар. Өттүнүг сөстөрниң дузазы-биле составтыг кылыг сөстөрин тургузар. Өттүнүг сөстөрни аас болгаш бижимелчугаага ажыглаар</p>		<p>g Эзеңгилээр: https://youtu.be/-0yr7ZXhbvw Борбацнадыр: https://youtu.be/CBzVI0juKzE</p>		
Чугаа чоруд улгазы болгаш чугаа культуразы	<p><i>Төлөвилел тургузары:</i> <i>«Сыгыт-хөөмей – тыва чоннуң эртинези»,</i> <i>«Улустуң аас чогаалында өттүнүг сөстөрниң</i></p>	1	<p>Мурнунда кичээлде алган билиглерингедаянып, улустуң аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда, сыгыт-хөөмейде өттүнүг сөстөрниң ажыглалының дугайында төлевилелдерни бөлүктөр аайы-биле белеткеп кылыр, кичээлге ажылын камгалаар</p>	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	<p>Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 7 класс</p> <p>Солун-сеткүүлдер Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAgIVqQ Хөөмей:</p>		

е р и							
Дузала чугаа кезектер и	Домакка болгаш сөзүглелде домактар	2	Сөзүглелден эвилелдерни тывар, чагырыштырбас болгаш чагырыштырар	Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва		

	<p>аразынга эвилелдерниң ужур-дузазы</p>		<p>эвилелдерни бөлүктөп ылгаар. Домак иштинге болгаш сөзүглелде домактар аразынга эвилелдерниң ужур-дузазын тодарадыр. Оларны аас болгаш бижимел чугаагаажыглаар. Эвилелдерлиг домактарга бижик демдектерин шын хереглээр. Эвилелдерни шын бижиир. Эвилелдерниң морфологтуг сайгарылгазын кылыр</p>	<p>(сөзүглел-биле ажыл)</p>	<p>дыл», 7 класс Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери</p>		
<p>Д у з а л а л ч у г а а к е з е к т е р</p>	<p>Артынчылар болгаш оларның бөлүктери Кылыг сөзүнүн үлерин тургузарынга артынчыларның ужур-дузазы</p>	<p>2</p>	<p>Сөзүглелден артынчыларны тывар, оларны утка аайы-биле (айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң болгаш ылгаарының, даап бодаарының) бөлүктээр. Кылыг сөзүнүн үлерин тургузарынга -п-тыр (барымдаалыг эрткен үе), -жык/-чык чоп (бадыткалдыг эрткен үе), -а-дыр (амгы үе) артынчыларның ужур-дузазы. Тывызыктар, үлегер домактардан артынчыларны тывар, оларның утказын тайылбырлаар. Дефистеп бижиир артынчыларны шынбижилгезин билир. Артынчыларны чугаага шын ажыглаар. Артынчыларның морфологтуг</p>	<p>Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл</p>	<p>Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Тоолдар, үлегер домактар, тывызыктар сөзүглелдери <i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i> Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. – М.: Языки славянской культуры, 2014. – 184 с.</p>		

и

сайгарылгазын кылыр

Чугаа чорудулгазыболгашчугаа культуразы	<i>Чогаадыкчы бот ажыл (2 кезектен тургустунган: сөзүглел-биле ажыл, тестилиг кезек)</i>	1	Сөзүглелди номчуур, ооң темазынболгаш кол бодалын тодарадыр. Сөзүглелден дузалал чугаа кезектерин тывар, оларның бөлүктөрүн тодарадыр. Дузал чугаа кезектеринге алган билиглерин хынаарыга тестиленге харыылаар	Билиглер хыналдазы. Бот ажыл	Сөзүглел, тест		
Морфология	Чугаага аян кирирсөстөр	2	Чугаа стилиниң бир демдээ сөзүглелдеаян сөстөрүн ажыглааны болур деп тодарадыр. Аян сөстөрүниң уткалыг бөлүктөрүн (өөрээн, магадан, муңгараан, корткан болгаш өске-даа) аңгылап билир, бодунуң чугаазына ажыглап, сагыш-сеткилин шын илередир. Аян сөстөрүн хөй ажыглаан чогаалдар, сөзүглелдерден тывар, оларны аянныг номчуур. Рольдап номчуур. Аян сөстөрүниң сөзүглелге ужур-дузанын тодарадыр, сайгарар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Сөзүглелдер: С. А. Сарыг-оол «Аңгыр-оолдуң тоожузу» («Эргин кырында» дээш о.ө эгелерни башкы боду шилип алыр)		
Чугаа чорудулгазыболгашчугаа культуразы	Сөзүглел-биле ажыл	2	Сөзүглелдерниң янзыларын ылгаар: чурумал, тоожуушкун, угаап боданыышкын. Сөзүглел-биле ажылдаар. Сөзүглелди аянныг номчуур. Сөзүглелдиң темазын болгаш колбодалын тодарадыр.	Практиктиг кичээл	Өөредилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Сөзүглел		

			Сөзүглелге план тургузар, ооң кезектерин харылзаалыг кылдыртургузар. Утказын чугаалаар.				
Чугаа чорудулгазыболгашчугаа культуразы	<i>Чогаадыг-чурумал</i>	1	Мурнунда кичээлдерде сайгарып турган сөзүглелинге даянып, чогаадыгбижиир	Чугаа сайзырадылгазын ыңкичээли			
Чугаа чорудулгазыболгашчугаа культуразы	<i>Чыл дургузунда өөрөнгөн темаларынга олимпиада</i>	2	Олимпиаданың онаалгаларын күүседир, чыл дургузунда өөрөнгөн темаларынга билиин хынаар	Хыналда кичээл	Олимпиданың онаалгазын уругларның билииниң деңнелиниң аайы-биле башкы боду тургузуп алыр		
	<i>Түңнел кичээл. Ажылдарның сайгарылгазы, частырыглар-билеажыл</i>	1	Олимпиада ажылдарының сайгарылгазы, частырыглар-биле ажылдаар, дүрүмнерни катаптаар. Чаа өөрөдилге чылынче угланыышкынныгсорулгаларны тургузуп салыр	Кичээл-катаптаашкын			